

ՀՏԴ

Գրականագիտություն

**ԿՈՐՄՏԻ ՄՈՐՄՈՔ, ՆԱՀԱՆՋ, ՆԵՐԳԱՂԹԵԼՈՒ ՀՈՒՅՍ
ԵԶՐՈՒՅԹԸ ՊԵՏՐՈՍ ՀԱՅՅԱՆԻ «ՀՐԱՄՄԵՑԷՔ, ՊԱՐՈՆՆԵՐ»
ՊԱՏՄՎԱԾԱՇԱՐՈՒՄ**

Ն. Դավթյան

«Մարդիկ կը մահանան ամեն օր: Անհետացողները իրենց ետին կը թողուն տխուր զգացումներ, ափսոսանք եւ անակնկալի եկած շրջապատ: Անձեր ալ կան, որոնց մահը կը զանցէ ընտանեկան ու հավաքական կորուստի նոյնիսկ անծանոթներու համար, պարզ այն պատճառով, որ անոնք բան մը տուած են իրենց հաւաքականության, մշակույթին եւ, ինչու չէ, մարդկության, եւ որ հաւանաբար պիտի յիշուի եւ ընկալուի իրենց մահէն տարիներ ետք ալ: Պ. Հաճյան այդպիսիներէն է»:

Յակոբ Կիլիլիճեան

Մահից առաջ Հայ դատի նվիրյալ Պետրոս Հաճյանը, ով Դաշնակցության անխոնջ հավատավորն էր, բայց հեռացվել էր կուսակցության շարքերից (Լիբանանի քաղաքացիական պատերազմի օրերին երկրից հեռացողներին դասալիք անվանեցին և հեռացրին կուսակցության շարքերից), խնդրել էր դազադր ծածկել Դաշնակցության դրոշմով: Սա գալիս է փաստելու մեկ անգամ ևս, որ նրա նրակներում ավիշը թրթռում էր միմիայն հայի դարավոր ու նվիրական նրագի՝ Հայ դատի համար:

«Հայրս՝ Պետրոս Հաճյան,- գրում է որդին,- ծնած էր 1933-ին Ճարապլուս, հիթլերներու հազարամեայ եւ խեղճացած Կարկեմիշը, որովհետեւ իր հայրն ու մայրը՝ քիլիսցի Աւետիս Հաճեանը եւ Եղեռնի վերապրող հռոմկլայեցի Ազնիւ Գոյումճեանը, գիղակ դարձած վաղեմի այդ մայրաքաղաքը հաստատուած էին Կիլիկիահայութեան նրկրորդ տարագրութենէն ետք...»¹

Տարիներ հետո, նրբ Շավարշ Միսաքյանը՝ «Յառաջ» թերթի հիմնադիրն ու խմբագիրը, Ճարապլուսում վարժարանականներին հարցնում է, թե արդյո՞ք գիտեն ինչու այստեղ են ծնվել, աշակերտ Պետրոսի մտածումների մեջ սեպի պես խրված է մնում հարցը, հարց , որ ամբողջ կյանքում մտատանջել էր իրեն:

Հայրենիքի և օտարության մեջ սերունդ նետած հայի դառնաթախիժ ճակատագիրն էր նրան մղում մեկնել Դեր Զոր, ուր նա ստանձնում է տեղի դպրոցի տնօրինությունը, նրբ դեռ նոր կյանք մտած

¹ «Սարտարապատ», Նիւ Եորք, հոկտեմբեր 17, 2012

նրիտասարդ էր, ապա Հալեպ՝ «Զավարյան» ուսումնարանում որպես ուսուցիչ աշխատելու: 1968-1970-ականներին ստանձնում է «Քարեն Եփփե» ճեմարանի տնօրինությունը: 1970-ին Պետրոս Հաճյանը մեկնում է Արգենտինա՝ ստանձնելու Պուենոս Այրեսի Առաջնորդարանին կից Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ կրթական հաստատության տնօրինությունը, որը վարում է նրեսունհինգ տարի: Հիասթափությունը մեծ էր, նշում է իր հուշերում Պ. Հաճյանի որդին, որովհետև Սուրբ Գրիգոր Լուսավորիչ վարժարանում, որտեղ պետք է աշխատեր Հաճյանը, հանդիպեց օտարալստ, ուծացման գազանի ահասարսուռ նրախում կանգնած իսպանալստ հայ մանուկների՝ «Անծանօթ, օտար անուններ կր կրեին պզտիկները և անոնց խոսած տարօրինակ, իտալական եղանակով շեշտը, անոնց տկար հայերենը...»: այս ամենը հիասթափության դուր բացեցին մտքի մշակի առջև, նույնիսկ ծնվեց նա՝ Հալեպ վերադառնալու միտքը: Բայց կուսակցական նվիրյալներից մեկի՝ Ազատ Գարակեօզեանի հետ ունեցած երկխոսությունը շրջադարձային եղավ. «Ու հայրս որոշեց մնալ, Սփիւռքի այն անկիւնէն հայապահպանումի կռիւր կաւիճով ու գրիչով մղել...»-նշում է որդին: Պետրոս Հաճյանը գրեթե միայնակ առաջ մղեց Արգենտինայի հայ գաղթօջախի գրական- մշակութային կյանքը: Նա ստանձնեց նաև «Արմենիա» օրաթերթի խմբագրությունը, որը վարեց 1971-1986 թվականներին: Այս տարիներին հայ մամուլն իր եռանդուն մասնակցությունն էր բերում ուծացման վտանգը կանխելու, հայապահպանումի պայքարը գաղափարական նոր փուլ մտցնելու գործում, ծավալվում էին բանավիճային հարցերի քննարկումներ, որում իր անառարկելի դերն ունի նաև հրապարակագիր Հաճյանը:

Մանկավարժ, արձակագիր, հրապարակախոս ու քաղաքական գործիչ Հաճյանը պայքարեց ազգային ոգու պահպանման համար: Հորդորեց, հերստեց ու պահանջեց, որ Հայ դատին նվիրված գործեր հրատարակվեն նաև իսպանալստ գաղթօջախների համար: Գիտակցեց, որ արթուն պետք է պահել գաղութահայի միտքը, հասու դարձնել կատարված ողբերգության ողջ դժոխային կողմը՝ արդարացի պահանջը լուծման փուլ հասցնելու նպատակով:

Պետրոս Հաճյանը առաջին գրական փորձերը կատարեց, նրբ տասնհինգ տարեկան էր: Նրա մուտքը գրականություն եղավ «Զոջումը» պատմվածքով, որը հրատարակվեց «Արևելք» օրաթերթում: Աշխատակցել է նաև «Կանթեղ», «Բազին», «Նաիրի», «Արմենիա» պարբերականներին:

Պետրոս Հաճյանի գրական ժառանգությունը բազմահատոր է. 1987-ին հրատարակվում են «Պարզ քերականություն» ներք

դասագրքերը, 1987- 1990-ին «Հայ մտքի մշակներ» նրկու հատորով դասագիրքը լույս էր ընծայվել և՛ հայերեն, և՛ իսպաներեն, որի թարգմանությանը ձեռնամուխ է եղել Վարդան Մատթևոսյանը: Լրագրվել է «Սոնիա, հայերեն գիտն՞ա» խորագրով մայրենիի վեց դասագրքերը, նաև «Պզտիկ լեզու, գուարթ լեզու» դասագիրքը, որում ընդգրկված նյութերն ազգային գիտակցության, հայեցի դաստիարակության կարևոր խթան են սփյուռքյան իրականության մեջ հասակ նմտող սերնդի համար: Մանկավարժական գործունեությանը վերաբերող աշխատությունների կողքին Հաճյանն ընթերցողի սեղանին է դրել նաև գրականագիտական մտքի իր արգասիքները՝ «Հայ մտքի մշակներ» (Grandes figuras de la cultura armenia) նրկհատոր աշխատությունը, որտեղ ներկայացրել է հայ մշակույթը 5-14-րդ դարերում: 1995-ին Բուենոս Այրեսում լուս է ընծայել պատմվածքների իր առաջին ժողովածուն՝ «Հրամմեցէք, պարոններ», 2003-ին նրկորդը՝ «Լար ու չկար», 2005-ին Հալեպում ինքնակենսագրական «Լարկեմիշ» վեպը, որը հետագայում՝ 2008-ին առաջին պատմվածաշարի հետ միացյալ հատորով լույս տեսավ Երևանում՝ «Սփյուռք» գիտաուսումնական կենտրոնի շնորհիվ: Գեղարվեստական այս տարեգրությունը «Ճանապարհ դէպի Լարկեմիշ» խորագիրն է կրում: Նույն թվականին Հալեպում լույս է ընծայվում Հաճյանի «Հարաւոր Սփիւռքի մէջ» հոդվածների ժողովածուն:

«Հրամմեցէք, պարոններ» ժողովածուն բացվում է համանուն պատմվածքով: Ամբողջ պատմվածաշարը թողնում է առանձին պատմություններից հյուսված ամբողջական վեպի տպավորություն, որում գաղափարը մնում է կորստի մորմոր- նահանջի ցավ- ներգաղթելու, այսինքն հայրենիքը վերագտնելու հարթության վրա:

Պատմվածքի հիմքում Ստեփանի կյանքի դառնաթախիծ պատմությունն է. հյուծախտը տարավ կնոջն ու զավակներին: Մնաց լքվածի պես, մոր հետ, կտոր հաց վաստակելու համար անցնում էր փողոցից փողոց, մաքրում, փայլեցնում անցորդների կոշիկները: Ամեն Սուրբ Ծննդի նրկորդ օրը մտնում էին եկեղեցի, և հայ մամիկն աղոթում էր իր որդու և բոլոր ռանչար հայերի համար: Խնայողություններից մուրացիկին բաժին էր հանում, ով «հայերեն կ'աղոթէ» և մոր հետ շտապում գերեզմանատուն՝ մոմ վառելու «առանց տապանաքարի» մեռելներու վրա:

Բայց նա նրբեք չէր խոսում իր ցավերի մասին: Մտերմիկ ոճով հեղինակը ներկայացնում է Ստեփանի առօրյան, գրույցը, ուրախության աստիճանը, մտահոգությունն անցորդների կոշիկներն էին.

«Հրամանեցեք, պարոններ: Ձեր կօշիկները կրնան աննշան բան թուիլ ձեզի: Բայց Ստեփանին համար ուրիշ բան են անոնք: Ուրիշ»:¹

Հնդինակի կերտած կերպարները ժամանակի ծնունդն են, մարդիկ ովքեր ապրում են տրտնջալով, բողոքելով, բայց և միշտ հաշտվում են իրենց բաժին ճակատագրի հետ, ու դառնությունների կողքին նաև փոքրիկ ուրախություններով զվարճանում: Սա էր նրանց բաժին կյանքի՝ տխուր կողմը: Փայփայում են իրենց հույսը, որը «ջերմաչափին սնդիկի պես ելեւեջած է կրաուրականօրէն»:

Ահա Արշալուս Բուրուկը, ով չհասցրեց անգամ աղոթք մրմնջալ ու «շոգենաւ ելլող ճամբորդի մը պէս ձեռքը երերցուց պահ մը, ու աչքերը մարեցան ջուրը նետուող գլանակի մը պէս...»:²

Այսպէս, նկարագրելով Արշալուս Բուրուկի լքված ու միայնակ մահը՝ Հաճյանը դիպաշարի զարգացման առաջին աստիճանին է անդրադառնում՝ տող առ տող նկարագրելով նրա դառը կյանքը՝ «մանկութեան լսուած հեքրաթի մը նման հին, բայց միշտ թարմ. կար ու չկար»:

Շատ դառնությունների միջով է անցել Արշալուս Բուրուկը, լվացարարուի էր, նրա հիշողության մեջ դաջված են երանելի ու տխուր օրերի հիշողությունները. Գևորգի սիրով տարված աղջնակ էր, տղան գլաքարիկներ էր նետում, որը տաշտի ջրի մեջ չլմփում էր, աղջիկը վերցնում էր ու հաշվում քարերը: Անցան երանավետ օրերը.

-Արեւնիդ խաւարի, թուրքէր:

Արշալուս Բուրուկի շուրթերից պոկված բառերն իր կործանված կյանքի գլխավոր մեղավորի անունն են հուշում. ամուսնուն զինվոր տարան, ու նա այլևս չվերադարձավ, կորցրեց նաև զավակներին, և իրեն մնացին արցունքները՝ անապատի ավազների մեջ: Թաքուն լացեց գերեզման չունեցող զավակների համար, իսկ առափոյան շտապեց այն տները, որտեղ լվացարարություն էր անում: Հայ մամիկը տեսավ կյանքի առաջընթացը. մոմին փոխարինեց էլեկտրական լույսն ու նա հրճվեց, նախանձով չնայեց, բայց ահա տանտիրուհու լվացարանի մեջ երբ «բազմեց» լվացքի մեքենան, Արշալուս Բուրուկը դառնացավ. սկսեցին մերժել նրան, բայց այդ օրը նա էլի լվացք ուներ, սպիտակեղենը արևին փռելիս գլխապտույտ ունեցավ, տարան նրան հիվանդանոց ու այլևս չվերադարձավ ... Կար ու չկար, տառապանքներով լի մի կյանք ու նրա անողորմ հարվածներից կբաժ Արշալուս Բուրուկ: Կերպարները Հաճյանի վերցված են իրական

¹ Պ. Հաճյան «Ճանապարհի դէպի Կարկնմիշ», Երևան. 2008, էջ 20

² Նույն տեղում, էջ 21

կյանքից, նրա կողքին են ապրել ու կրել իրենց խաչը, ահա թե ինչու ամեն կերպարի մեջ ասես շաղախված է սերդի ամբողջական նկարագիրը:

«Թու՛, աշխարհ»-ի հերոսներին կերտելիս հեղինակը, խոսելով ներգաղթի կազմակերպիչների մասին, գրում է. «Լուրջ էին այս մարդիկը. անպէս որ չէին կրնար գէշ բան ընել, չէին կրնար սուտ բաներ խօսիլ»:

Եվ կորսուստներ ունեցած սփյուռքահայը, նա ով նորից տուն կառուցեց, արարեց կարոտով, խոսեց օտար լեզուներով, նրանց տարագի, սովորությունների մեջ մտավ, հարսանիք արեց, զավակ մեծացրեց, գերեզման ունեցավ, հավատաց կոմիտեի տիգրաններին, հավատաց ու փայփայեց հույսը՝ նրա՛լ Հայաստան. «Աշխարհ թող լսէ. հայը ծովու վրայով Հայաստան պիտի նրթա»: «Տարօրինակ է հայուն հայրենասիրությունը,- նկատում է արձակագիրը: -Դեղնած արտի պէս պզտիկ կրակով կը բռնկի: Ըսեք իրեն՝ Հայաստան կամ Արարատ, Էջմիածին կամ Սեւան, անիկա մէկ վայրկյանի մէջ պիտի մոռնայ քառասուն տարուան քրտինք եւ դառնութիւն, քառասուն տարուան տուն, գործ եւ յոգնութիւն»¹:

Հաճյա՛ն առաջիններից էր, ով գրականության մեջ կարոտի կողքին դրեց ներգաղթի թեման, խոսեց հայի հույսի ու սպասումների մասի՝ վերհանելով նաև թերությունները, այն, որ «կոմիտեի» կոչված տղաները շորթեցին ներգաղթողի վերջին շապիկն անգամ:

Արուշ Տային այն հարյուրավորներից էր, ովքեր «անոխակալ տրամադրությամբ» ամեն օր սպասում էին «քարթին», որով հնարավորություն կընձեռվի իրեն շոգենավ նստելու և հայրենիք վերադառնալու:

Երեկոներն այս մարդիկ հավաքվում էին Սողոմոնի գինետուն՝ հոգսաշատ օրը գինու բաժակի մեջ թաղելու: Ապա ազգ ու քաղաքականություն են քննարկում, մտմտում ներգաղթի շուրջ, մտովի վերադառնում կարս ու Արդահան: Այսպէս գլորվեցին օրերը, շատերն ամեն ինչ կորցրին, նրանց պէս նաև Արուշ Տային, նրան մերժեցին բոլորը, մարդիկ ջղայնացած էին, մտազբաղ «Եղբայր, տակնուվրայ եղանք: Աս Ներգաղթը մէջքերնիս կոտրեց: Ի՞նչ ընենք, Արուշ Տայի, մենք ալ քեզի պէս, մենք ալ քեզի պէս...»²

Արուշ Տային այլևս ոչինչ չունէր ծախելու, ու նա դառնացավ աշխարհի, մարդու հանդեպ.

¹ Նույն տեղում, էջ 60

² Նույն տեղում, էջ 45

Թու՛, աշխարհ, քու...

Եվ ձգվում է հայկոյանքների շղթան, ինքը ծախեց ամեն ինչ՝ մինչև վերջին կարպետը, բայց »կոմիտեճի տիգրանները« տներ գնեցին գյուղաքաղաքում:

-Հե՛յ, խայինի աշխարհ...

Բողոքում էր Արուշ Տային՝ հիշելով Ներգաղթը, շարունակեց ապրել, բայց ամեն անգամ հիշելով՝ թքում էր աշխարհի ու նրա անարդար կարգերի վրա:

Մսագործ Մելքոնը հայրենիք վերադառնալու նպատակով տղային՝ Մերութանին պարտադրեց հրաժարվել սկաուտիզմից: Բայց նրա քարթը չեկավ ու նա հանգչում է կարկեմիշի գերեզմանատանը(«Պարո՛ն, անունս գրե՛»): Այդպես նաև «Գօտին» պատմվածքի հերոսները. հայրն հավատում էր, որ նրազային հայրենիքից մնացած կտորը՝ արևելյան հատվածը՝ Արարատն ու Սևանը, կդառնան իրենց ապաստանը, ու հայրը արգելեց այլևս որդուն եռագույն գօտին կապել. «Մեզ դաշնակ կը կարծեն, տղա՛ս, Հայաստան չեն տանիր յետոյ, ի՞նչ պիտի ընես այս գօտին...,-որդուն հորդորեց հայրը»: Տարիներ գլորվեցին, շատերի պես նրանց գաղթելու քարտն էլ չեկավ ու՝ «Հայրս չկա այլևս, ու մեր գիտաքաղաքէն նրեք ընտանիքներ միայն գացած են Հայաստան: Ներգաղթը հարսանիքի պէս սկսած էր հոն եւ յոլարկաւորութեան պէս վերջացած: Ու հիմա, նրք կը գրեն այս տողերը, չնմ գիտեր, թէ ու՞ր կորսուեցաւ եռագոյն գօտիս, բայց գիտեմ, թէ անոր նրեք գոյները սիրտս օղակեցին, ու հիմա, ներե՛, հա՛յր, որ ես չեմ կրնար քակել այդ գօտին...»¹

Ներգաղթելու խանդավառության ալիքը ամբողջովին կլանել էր համետագործ Գևորգին, մանրավաճառ Փօլին, մսագործ Արոյին. «Մպաստողներուն համար Ներգաղթը բերնէբերան եղաւ հմայիչ բառ մը, բուժիչ դարման մը...»:

Եվ ծրարված կարոտը՝ Ներգաղթ անունով, թևեր առնելով՝ սավառնեց օդում, հասավ էրգիր, ապա կորավ մշուշներում՝ վերստին փոխարկվելով կարոտի, ապա հիասթափության: Հային մնաց դարձյալ պաքարը՝ ուժացման, ազգային կերտվածքի պահպանման համար: Այսպես, նույն հանգուցակետում են մնում ներգաղթ-կարոտ-նահանջ:

Արձակագիրը նույնպես գրչով պայքարեց նահանջի դեմ, արժևորեց հայապահպանումի կարևորությունը. կապույտ ժապավեն կապած աղջնակը՝ Արփիկը, հանդեսի ժամանակ ասմունքեց հայերեն, ու մեծ մամը արտասվեց, թե ինչու, այդպես էլ չհասկացավ: Հանդեսից

¹ Նույն տեղում, էջ 63

հետո մեծ մասն ասաց, որ «քերականը իր լեզուն ոսկի դարձուց»: Եվ ահա նա ինքնաշարժով սլանում էր՝ արձակուրդը հալեալում մորաքրոջ մոտ անցկացնելու համար: Աղջկա կողքին նստած պարոնը, ով նույնպես հայ էր, հարցասեր աղջնակին պատասխանում է, որ լեռներն Աստված է շինում, ու Աստված հային տվել է Մասիսը, պահակ կարգել, որպեսզի դևերն ու վիշապները չավերեն մեր երկիրը, բայց ամաչեց ասել, որ չի տեսել Մասիսը, և որ իր համար նույնպես այն մնում է սրբազան բաղձանք:

Մասիսը սոսկ լեռ չէ, պատմություն է, հայի հավերժության խորհուրդն ուսած նահապետ, վկան հայկի ու Բելի հաղթական կռիվների, Ավարայրի, մեր հերոսական անցյալի՝ հաղթանակների ու պարտությունների, վկան քսաներորդ դարասկզբի հայոց մեծ եղեռնի: Եղեռնածին օրերի ցավի ու մորմոքի արահետներով քայլող հարյուրավորների մեջ էր նաև Եսթերը, նույն ինքը՝ պետևի Ֆատելը. նրան նույնպես «ժպտաց» Դեր Զորի արևից շիկացած անապատը, որն իր ավազներում փորձեց թաղել կատարված ոճրագործության հետքերը: Աստծուց խռով հայի ոսկորներն անշիքիմ մնացին, չունեցան լացող իրենց վրա: Մեծ մամը՝ Եսթերը, չէր հիշում՝ ինքը Եդեսիայից էր, թե՛ Սեբաստիայից, հիշում էր նահապետական իրենց գերդաստանը, ընտանիքի անդամներին, նաև գաղթի ոլորապտույտ՝ օձի գալարումներին նմանվող ճանապարհը: Ընտանիքով բռնեցին այդ ճանապարհը, բայց հետզհետե նվազեցին, տարան աղջիկներին ու մանչերին: Իրեն տանող պետևին Ֆատել անունը տվեց՝ կարծելով, թե տղա է: Եվ տասնհինգ տարի նա ծառայեց այս ընտանիքին, և երբ եկավ «հարսնցու» ընտրելու ժամանակը, նրան Դեր Զոր ուղարկեցին, ու նա չուզեց այլևս վերադառնալ: Հայուհու միակ ցանկությունն այն էր, որ նորից իրեն Եսթեր անունով դիմեին, գտներ եղբայրներին, քրոջն ու մորը: Հուշերի մեջ վերընծյուղվում էին բակի թօննին, վարդենիների պարտեզը, մոր անբասիր պատկերը, մանկական խաղերը: Եսթերն ամուսնացավ կառապան հովակիմի հետ: Բայց բախտն այստեղ էլ նրան չժպտաց. մի գիշեր գինովցած զինվորները կռվի բռնվեցին կառապանի հետ և դանակահարեցին նրան: Ու Եսթեր քուրուկը ութ տարեկան գավակի՝ Դավթի հետ մեռավ մնաց. հովակիմը որդուն Եփրատի ջրերում խնդդամահ եղած եղբոր անունով էր կոչել: Դավիթը չորս թռռներ պարզեց մորը՝ հայկն ու Ռուբենը, պզտիկ հարույթը և յոթ տարեկան Արփիկը, ով ավարտել էր մանկապարտեզի քերականը և հիմա ինքնաշարժի մեջ հալեալ կմեկներ:

Պատկերավոր ու ճոխ ոճավորումով արձակագիրը փակում է պատմվածքը. «Արեւը մետասաներորդ ժամուն, արունստագետի հովեր

առած, պսպղուն շողեր կը գծագրէ բլուրներու գագաթին՝ կանաչ, կարմիր ու ոսկեգոյն»:

Ճիշտ Շահան Շահնուրի, Շավարշ Նարդունու, Վահե Հայկի և սփյուռքահայ շատ գրողների պես Պետրոս Հաճյանը նույնպես հնչեցրեց աստվածաբանքար մայրենիի պահպանման ահագանգը: Նրա կերպարներից մեկը՝ Մերթախան Յոսեփը, ով ձեռքին միշտ երկար գավազան ուներ, տեսնելով թրքախոս հայ մանուկներին, սաստում էր.

«Հայերէ՛ն կռուեցե՛ք, լակոտնե՛ր, հայիոյն՞՛լ կուգե՛ք, հայերէ՛ն հայիոյեցե՛ք, կը տեսնե՞ք կոր այս գաւազանը... Այս գաւազանով Արարատի գագաթը պիտի բարձրանամ, կը հասկնա՞ք կոր, լակոտնե՛ր, Արարատի՛ գագաթը, հայերէ՛ն կռուեցե՛ք, կըսեմ ձեզի...»¹

Այդպես նաև տիկին Ադալնին՝ Վարդանյան մանկապարտեզի մայրենիի ուսուցչուհին. նրա «երաժշտական կտորի մը պէս երանգաւորումներ ունեցող» խոսքի հնչյունները տարիների հեռավորությունից թրթում էին արձակագրի ունկերում.

-Հայերէ՛ն...պգտիկներ...հայերէ՛ն խօսիլ...

Հորդորում,սաստում էր ուսուցչուհին ու նրա խոսքը «երբեմն մայրական գուրգուրանքի մը նման մեղմ էր ու քնքուշ, երբեմն կը հնչէր ցաւի այնպիսի արտայայտումով, որ կարծես փուշ մը մտած է տիկինին մատը, ուրիշ օր մը սաստը կը պայթէր բարկութեան այնպիսի պողթկումով, որ մենք՝ պգտիկներս, կը քարանայինք սոսկումով, եւ կամ ալ աղերսանք մըն էր, զոր տիկինը կընէր մեզի, որպէսզի օգնութեան հասնինք, բարիք մը ընենք իրեն»²:

«Ճակատագիր» պատմվածքի հերոսին՝ Տիգրանին, տարիներ անց գտնում է եղբայրը. նրա նամակներում բացահայտվում է ահասարսուռ օրերի տաժանելի ամեն մի վայրկյանը. «մէկը չմնաց,-գրում է Լևոնը,-մայրս, քոյրերս մեռան արքայութեան ատեն, մինակ եղբայրս մնաց, ատ ալ արաբներու մէջ, բայց ի՛նչ օգուտ, ճակատագիրը այսպէս ուզեց, զատուեցանք»: Երկու եղբայրներին ճակատագիրը տարբեր վայրեր նետեց, նրանցից յուրաքանչյուրը իր վրա կրում էր իր ապրած երկրի դրոշմը: Լևոնն ամուսնացավ հայուհու հետ, երկու դուստրեր ունեցավ, բայց իր գերդաստանում ոչ մեկը հայերեն չէր խոսում. «մինակ մենք հայերէն կը խօսինք, ատ ալ նրբ մենակ մնանք տունը»³:

¹ Նույն տեղում, էջ 214

² Նույն տեղում, էջ 228

³ Նույն տեղում, էջ 142

«Կնահանջն լեզուն»- ժամանակին ահագանգեց Շահան Շահնուրը: Այդպես նաև Պետրոս Հաճյանը ցավով արձանագրեց, որ քայլ առ քայլ սփյուռքահայը օտարվում է թե՛ ազգային նկարագրից, թե՛ լեզվից: Ուժագման ճահիճն իր մեջ թաղում է հազարավոր հայերի. նրանց մնում է միայն արյան բաղադրությունը, արիական հայ ցեղի արյունը, որը խոսնելու է մի օր, արթնացնելու է ազգային թմրած գիտակցությունը: Եվ սա կոչվելու է հայի ու հայության քրիստոսաված հարություն: Ճիշտ այդպես եղբայրներից Տիգրանին կյանքն այլ ճակատագիր էր պահել, նա մեծացել էր արաբների մեջ, բնականաբար յուրացրել թե՛ նրանց նիստն ու կացը, թե՛ լեզուն. օրորվել «անոնց նահապետական, անապատային կենցաղով»: Վարժապետը, որին Տիգրանը մեկնել էր անձնաթուղթը, կարդաց՝ Ծննդավայր՝ Ատապազար, Կրօնք՝ միսլեմ: Վարժապետի զարմանք արտահայտող նայվածքից ազդված Տիգրանը բռունցքով կուրծքը ծնծելով վճռական ասաց.

-Անձնաթուղթին մի՛ նայիր, հոս հայ մը կայ, առիծի պէս մռնչող հայ մը...

Վարժապետը կարդաց «պետևի» Տիգրանի եղբոր նամակը, ով խնդրում է եղբորն իր մոտ ուղարկել մանչ զավակին՝ Զուհերին, որպեսզի կրթության տա ու նրան կտակի իր ժառանգությունը՝ որպես իր հին գերդաստանի միակ արու զավակի: Զուհերը, սակայն, չհարմարվեց ֆրանսիական կյանքին, հորեղբոր մահից հետո վերադարձավ Դեր Զոր: Վարժապետի այն հարցին, թե ինչու տղան չմնաց Ֆրանսիայում, Զուհերը պատասխանեց, թե իր ճակատագիրը կապված է այս հողին: Հայրը մահացել էր կրկնելով. «Ազգիս բան մը չտուի, Զուհեր, տղա՛ս...»¹

Կրոնափոխ Տիգրանի մեջ նստվածք էր տված, այնուամենայնիվ, հայի ցեղային գենը՝ «պէյի քէն Էրմէնի քահ...», -վարժապետին է ուղղում իր խոսքը Զուհերը, որ նշանակում է՝-Հայրս մոլեռանդ հայ էր...

Այդպես նաև Արաքսին, նույն ինքը՝ Ֆաուզին խանում («Առնդծուած»). նա ճակատագրի պարտադրանքով դարձավ փաստաբան Հիքմեթի կինը, կրծքի տակ կրեց նրա զավակին ու մայրական բերկրանքը հաղթանակեց. հայուհին մոռացավ առաջին սիրո քաղցրությունն ու Նիկողոսին տված խոստումը, բայց չմոռացավ իր ով լինելը, ահա թե ինչու սև չատորի մեջ իր անձը թաքցնելով՝ նա ամեն կիրակի շտապում էր հայկական եկեղեցի, աղոթք մրմնջում :

¹ Նույն տեղում, էջ 145

Պետրոս Հաճյանը գրչով կոչ էր անում լեզուն դարձնել հայապահպանումի կարևոր կոմիսիա: «Սոնիա, հայերէն գիտե՞ս» նապատակային հարցադրումով ծնված նրա դասագրքերը այս նվիրական գործի ապացույցն են:

Термин горечь потери, отступления, надежды на иммиграцию в сборнике
Петра Ачяна “Пожалуйте, господа”

Н.Давтян

Резюме

Статья представляет собой скромную попытку оценить литературную деятельность аргентинского известного педагога, писателя, прозаика Петра Ачяна посвятившего себя Ай Дат.

Многотомное литературное наследие П.Ачяна включает в себя изучение рассказов, книг, издательских статей и литературоведческих исследований. Он был одним из первых, кто наряду с горечью потери страны, вечной ностальгии, затронул в литературе тему иммиграции и заговорил о надеждах и ожиданиях разбросанных по всему свету армян.

The Term Bitterness of Loss, Withdrawal, Hopes for immigration to the Collection
of Peter Achyan "Come Gentlemen."

N.Davtyan

Summary

The article is a modest attempt to assess the activities of the Argentine literary renowned educator, writer, novelist Peter Achan, who has devoted himself to Hay Dat.

Literary heritage of P.Achyan is multivolume, it includes the study of short stories, books, publishing articles and literary studies. Along with sorrow of the country loss and the eternal nostalgia he touched on the theme of immigration in the literature, and spoke of the hopes and expectations of Armenians scattered all over the world.